

САГЛЕДАВАЊЕ ИСТОРИЈЕ И ЕСХАТОНА ПРЕМА СВ. МАКСИМУ ИПОВЕДНИКУ

Увод

Како је онтологија наука о бићу, а биће света не налази се у њему самоме, већ у будућој реалности заједнице са Богом, срце хришћанске онтологије чини есхатологија. Есхатон (гр. ἔσχατος, последњи, коначни) је узрок и циљ историје, од Бога планиран као начин постојања творевине¹. Однос између историје и Есхатона веома је сложен и на први поглед одудара од свакидашње логике. Одступање од логике, пре свега, налазимо у односу узрока и последице². У свакидашњем искуству, нормално је да узрок временски претходи последици. Бацање камена је, на пример, узрок пада камена и временски се дешава пре последице. Управо је временско претхођење узрока последици оно што узрок чини узроком, односно последицу последицом. Та временска дистанца између њих толико је укорењена у нашем разуму да је готово немогуће замислити обрнут след. Међутим, у случају односа између историје и Есхатона, иако историја временски претходи Есхатону, она је његова последица. Разлог томе је што су ове две реалности у односу иконе и прототипа. Историја је икона Царства, док је Царство њен прототип.

Најгенијалнију синтезу овога налазимо код Светог Максима – „Закон је сенка Јеванђеља, а Јеванђеље је икона будућег добра. (Гностички слови, 1.90)³, односно „Стари завет је сенка, Нови завет је икона, а истина је будуће стање“⁴. Код Светог Григорија Богослова налазимо нешто слично; по њему свет „пролази кроз три периода који се завршавају потресима. Први потрес је прелазак од идола ка закону, други прелазак од закона ка Јеванђељу, а трећи је прелазак од овог живота ка другом – вечном животу. Нови живот ће наступити пошто се оствари треће рођење, тј. рођење приликом општег васкрсења“⁵. Синтеза Максимове Онтологије је блиско

¹ Видети: Мидић, И. (2003а): *Етика и онтологија*, Саборност 1-4, с. 14.

² Видети: Зизијулас, митр. Јован, *Заједница и другост – Даље студије о личности и Цркви*. Пожаревац, 2011, 34-37.

³ Ἀρχὴ καὶ τέλος (Аспекти философске и теолошке мисли Максима Исповедника), *Луча*, XXI – XXII (2004-2005) 1-687, Никшић, 2006, с. 207.

⁴ Максим Исповедник, *PG 4*, 137d.

⁵ Пено, З. *Христос – Нова Твар*. Фоча-Острог, 2009, с. 210.

повезана са есхатологијом. Свети Максим уводи есхатологију као појам у постојање и даје смисао онтологији, тако да за њега есхатологија представља срце онтологије без Есхатона онтологија не може да постоји.⁶

Очигледно је да између историје и Есхатона постоји однос икониности који захтева посебно објашњење. Осим тога, историја је рођењем Христовим подељена на две онтолошке целине. Први део историје јесте припрема за долазак Господа. То је повест Старог завета. Сви старозаветни догађаји праслика су онога што ће се збити у Новом завету. Пророчке књиге ту су да најаве прво долазак Христов, а затим и опште васкрсење мртвих. На пример, Нојева барка јесте праслика Цркве Христове. Онако како је она у своје време била лађа спасења за изабране, тако је Црква истинска лађа спасења од смрти, коју својим телом утемељује Христос. Улазак у Цркву јесте улазак (Вход) у заједницу Цркве окупљене у Евхаристији. Ми тиме исповедамо нашу припадност и идентитет⁷. Апостол Павле зато говори хришћанима: „Немојмо изостајати са скупова (=сабрања) наших, као што неки имају обичај“ (Јевр. 10, 25). Света и Божанствена Литургија, која објављује и даје нам Бога Оваплоћенога ради нас, и за нас, и за сав свет, чини Христа приступним овде и сада, мистагошки „историзованим“, и доступним приопштењем – Причешћем, и тако нас истовремено узводи ка Њему Долазећем и Његовом Царству Будућег века, Царству Свете Тројице⁸.

Стварање света и човека, оваплоћење Христово и заједница с њим у Евхаристији, јесу типови и иконе будућег Царства Божијег⁹. За Св. Максима, Литургија представља икону Царства Божијег¹⁰. Црква у свету, на евхаристијском сабрању, пројављује онаком каква ће тек бити у веку који тек долази. Црква представља есхатолошку икону будућег времена. Владика Атанасије нам говори: „О Цркви можемо говорити само полазећи од живе реалности Цркве, а то значи од видљиве и опипљиве реалности, а то је Црква окупљена на Вечери Господњој, на Вечери Царства, на Евхаристији“¹¹. На Литургији чујемо, речи, евхаристијске које нас упућују на прошле, садашње и будуће догађаје: „Сећајући се дакле ове спасоносне заповести, и свега што се нас ради збило:

---

⁶ Мидић, еп. Игнатије, *Историја и Есхатон – Есхатологија и постојање*. – Саборност 9 (2015), 1-24.

⁷ Јевтић, јером. Атанасије, *Предавања о Литургији*. Манастир Жича, 2008, 126-128.

⁸ Исто, с. 128.

⁹ Видети: Мидић, еп. Игнатије, *Биће као есхатолошка заједница*. Пожаревац, 2008, с. 3.

¹⁰ Видети: Tsirpanlis, C. *Aspects of Maximian Theology of Plotics, History and the Kingdom of God*. Patristic and Bizantine Studies, 1982, 1: 1-3, p. 11-12.

¹¹ Јевтић, еп. Атанасије, *Света Евхаристија као тело Христово и духовски догађај*. – У: *Христу, алфа и омега*. Врњци-Требиње, Братство Св. Симеона Мироточивог, 2000, 101-111 и *Есхатолошки карактер Цркве*. – У: *О Цркви и Литургији*, Врњци-Требиње, 2007, 91-109.

крста, гроба, тридневнога васкрсења, узласка на небеса, седења с десне стране, и другог и славног доласка“. Као литургијско сабрање сама Црква јесте народ Божији у стању кретања према Царству Божијем: „Јер овде немамо постојана града, него тражимо онај који ће доћи“ (Јевр. 13, 14).¹²

Свети Максим онтолошку заједницу види у историји, тј. на земљи у Цркви, али не да она у историји црпе свој смисао већ да је њен смисао у есхатону. Из тог разлога он говори да је онтологија у заједници Оваплоћеног Христа. Да историја црпи смисао из Есхатона и да Есхатон даје биће историји.

а) Закон – сенка Истине

Бог ствара свет из љубави, тј. да би тај исти свет постојао са Њим у заједници. Бог, међутим, не жели да свет насилно учини вечним, већ му даје слободу да одлучи о свом постојању¹³. Први људи, Адам и Ева, одбијају да остваре план Божији и од њиховог пада, смрт постаје делатна реалност творевине. Прародитељи, погрешно употребивши дату им могућност избора, изводе творевину из постојања по благодати и тиме свет почиње да постоји без икакве заштите од смрти и њених последица. Ово Свети Максим објашњава:

„Човек је, међутим, добровољно заменио овај начин погрешном употребом физичких сила и да се не би човек апсолутно удаљио од Бога поставши стран (Богу), уведен је други начин – парадоксалнији од претходног и богодочинији, колико је узвишеније оно што је натприродно од природног. А то је, како сви верујемо, ова тајна најгајанственијег доласка Бога – међу људима. Јер, како рече бојански Апостол: „Да је први завет остао беспрекоран, не би се тражило место за други“. Јасно је дакле свима, да је тајна која се збила у Христу на крају века несумњиво потврда и испуњење онога што је у почетку времена промашено у праоцу“ (Амбигва 7)¹⁴.

---

¹² Balthasar, H. *Cosmic Liturgy: The Universe According to Maximus the Confessor*. San Francisco, 2003, p. 81.

¹³ Слобода у Царству Божијем претпоставља и превазилажење подељености између прошлости и будућности. Као стање нове твари у Будућем веку, она подразумева отклањање сећања из прошлости, нарочито злих. У вечности, у благодатном искуству Осмог дана, човекова свест „оставља иза себе жељу... јер поседује све чему се нада; тако обухваћена потпуно у радости оствареног добра, она искључује сећање из свог ума. Предукус тог одбацивања злих сећања и брига у овоме веку имамо у Литургији јер се пред Великим Входом, који је слика Другог Доласка Христовог, у Херувимској песми изражавају речи: Сваку животну бригу сад одложимо. Есхатолошко ићкекивање посебно је наглашеноу молитви Анамнезе (... сећајући се Другог и славног Доласка)“. – Пено, З. *Христос – Нова Твар*, с. 210.

¹⁴ Ambigva 7, Коришчен превод: *Луца*, с. 279.

Од Адамовог пада почиње историја какву познајемо. Свет, будући да је створен ни из чега, не може да опстане без везе са извором постојања. Њему, у онтолошком смислу, ништа не претходи, извучен је из небића. Али, Бог га ствара са циљем да он достигне благодат постојања у Христу. То је предвечни план Божији ка коме се творевина креће од момента настанка.

„Стварање претходи кретању свих од Бога створених бића, како умних, тако и чулних. Ни на који начин није могуће да кретање постоји пре стварања... Ништа од оног што је створено није само себи циљ, јер није само себи узрок, у противном било би нестворено, беспочетно, непокретно, немајући потребе ни за чим... Нити је, пак, оно што је створено само по себи савршено, јер би у том случају било неделатно и без енергије као потпуно и апсолутно што ће рећи да оно не би црпело своје постојање ни од куда. Самосавршенство је, дакле, оно које на неки начин нема никаквог узрока... Ништа, дакле, од онога што је створено није престало да се креће зато што још није досегло до свога првог и јединог узрока (постојања), од кога је и потекло биће свега што постоји, нити је утолило своју жеђ и жељу сјединивши се са оним што представља његов крајњи циљ да би на основу тога могли говорити о претпостојању јединстава (у Богу) и о распршивању словесних (бића) у њему, на основу чега би се закључило да је последица овога (распршивања) стварање тела (материјалног света)“ (Амбигва 7)¹⁵.

Из ових речи Светог Максима видимо да у самој историји, још од њеног почетка, све упућује на коначни циљ коме свет тежи. Историја је динамична целина, ток који се развија и креће приближавајући се свом прототипу. „Јер као што делови зависе од целине, тако природно и проузрокована (створена) бића црпе своју снагу из Узрока и препознају се по Њему, имајући притом своја сопствена својства пасивна, када, обухваћена у узношењу према узроку, добијају у потпуности својство овога (узрока), сагласно с нераскидивом, као што смо рекли, силом коју има њихова веза са Њим“ (Мист. А. 2)¹⁶. Царство Божије је сила која од почетка одржава и идентификује историјске догађаје, она је центрифугална снага која полако привлачи растављене делове у једну заједничку жижу – „Он не допушта да се елементи створених бића расипају по периферији, него ограничава њихова центрифугална стремљења, приводећи к себи многоразлична бића, која су добила постојање од Њега, да не би створења и саздања једнога Бога постали потпуно туђи и непријатељи једни другима, немајући где и према коме да пројаве љубав, мир и истоветност између себе, због чега би били у опасности да само њихово биће преобрате у небиће, одвојивши се од Бога (Мист. А. 4)¹⁷.

¹⁵ Ambigua 7, Коришчен превод: *Луча*, с. 263.

¹⁶ *Луча*, с. 157.

¹⁷ *Луча*, с. 157.

Јасно је, дакле, да је заједница са нествореним циљ и назначење творевине и, истовремено, једина шанса да творевина постоји вечно. После пада „Бог није оставио свет да пропадне и врати се у небиће.“¹⁸ Историја спасења, после Адамовог греха, почиње са избором Хебрејског народа. То је припремање тла за рођење Христово, догађај који ће премостити онтолошки јаз који постоји између Бога и света и отворити ново поглавље у историји – постојање Цркве као иконе Царства.

б) Нови завет – икона Царства Божијег

Икона је нарочито од Бога откривен појам која претпоставља нарочиту реалност која настаје као спој двеју реалности. Икона омогућује присуство једне реалности у другој, она их на тајанствен начин онтолошки спаја. Тај спој не настаје по сили суштине, нити је заслуга неког својства природе, већ настаје деловањем Личности, тј. жељом Божијом да учини себе присутним у творевини – историји. Дух Свети „гради једну слободну заједницу људи са Христом на земљи, литургијску заједницу, градећи на тај начин Цркву, тј. Царство Божије.“¹⁹ Историја је „обликована „споља“ и „оданде“²⁰ и зато је она икона Есхатона. Конкретно, тај спој историје и Есхатона у онтолошко јединство јесте Црква као Тело Христово. Црква је истовремено начин постојања света, догађај будућности и реалност овог еона – догађај садашњости. „Икона је, дакле Бога, света Црква“ (Мист. А. 5)²¹. У њој је остварено неопходно јединство измеђи Творца и творевине, вечног и временог, бесмртног и смртног. То јединство остварено је најпре у Личности Христовој, Који се оваплотио и на тај начин постигао несливено, нераздељиво и неразлучно јединство божанске и човечанске суштине. На тај начин је човечанство ушло у спасоносну светотајинску заједницу са Богом. Христос је глава те заједнице, док су верни Тело Његово. То је Тајна присутна у времену и истовремено будући начин постојања света, намењен свету као његов коначни циљ и крај.

У *Одговорима Таласију* читамо: „Јер ради Христа, то јест ради Тајне Христове, добили су сви векови и све што је у тим вековима у Христу почетак и крајњи циљ бића. Јер је пре векова предзамишљено (од Бога) сједињење границе и безграничја, и мере и безмерја, и Творца и твари, и стајања и кретања, које је (сједињење) јављено у Христу у последња времена, дајући собом испуњење Божијег предзнања, да би све по природи покретно стало (=зауоставило се) око свецело по суштини Непокретнога (Бога), иступивши сасвим из покрета према

¹⁸ Мидић, еп. Игнатије, *Сећање на будућност*, с. 153.

¹⁹ Мидић, еп. Игнатије, *Биће као есхатолошка заједница*, с. 133.

²⁰ Михаиловић, Ал. *Границе медицине и хришћанска антропологија*. – Саборност, број 1-4, година X, Пожаревац, 2004, 104-105.

²¹ *Луча*, с. 157.

себи и према другима, и искуством примило по енергији (=дејствено) непроменљиво и свагда исто знање Онога у Кога се удостојило да стане, које (знање) даје њима уживање тога Познатог (=Бога)“ (Одговори Таласију, питање LX)²².

Историјски и есхатолошки пут Цркве темељи се на Христологији.²³ Како се историја ближи своме крају, тј. назначењу, тако се историја усавршава, тј. прелази у приснији и савршенији однос са Богом. Оваплоћење Логоса доноси нову и савршенију фазу односа Бога и света. У том смислу је Нови Завет икона, док је Стари – сенка (тип) Истине. Догађај Оваплоћања Христовог преломни је моменат који раздељује историју на две целине – Стари, односно Нови завет. Стари завет испуњен је рођењем Христовим. Тиме су се испунили „закон и пророци“. Бог се у Старом завету открива преко заповести и речи које саопштава изабраним људима. У Новом завету, Бог се свету открива личносно – преко Сина Кога шаље у свет ради спасења света.²⁴ Христос је икона Бога Оца; истовремено, Он ступа у јединство са творевином и постаје мост који историју узводи до Есхатона. Христовим Васкрсењем побеђена је смрт – „последњи и старшни непријатељ“. Крајњи разлог Христовог страдања лежи у смртности човека. „Христос је претрпео смрт, али је прошао кроз њу и надвладао смртност и трулежност. Он је оживео саму смрт. Његовом смрћу је смрт изгубила своју силу.“²⁵ Христос, узевши људску природу у Себе, преображава је и тиме омогућава људима да имају бићевно јединство са Њим. Организам који наставља да оприсутњује Христа у свету и после Његовог Васкрсења, уводећи творевину у органско јединство са Васкрслим Христом јесте Црква.²⁶ Цркву у историји чини присутном Дух Свети – „други Утешитељ“²⁷. Постоји више одређења Цркве, од којих ниједно није потпуно и довољно, већ осветљава само једну њену страну. Разлог томе лежи у чињеници да је Црква наднаравна реалност, а језик нараван и омеђен, те оно што нема по себи границе није могуће дефинисати (=ограничити). Дефиниција подразумева коначно омеђавање појма, а да би неки

---

²² Луча, с. 257.

²³ Мацукас, Н. *Творевина и Црква*, Луча, с. 543.

²⁴ Види: Свети Максим Исповедник, *Гностички стослови. Поглавља о теологији и икономији Оваплоченог Сина Божијег*. Београд, 1996, I, 47.

²⁵ Флоровски, Г. *Богословске студије*. Београд, 2005, с. 21.

²⁶ У предању Цркве Оваплоћење и Воскресење доживљавају се као довршетак стварања.

²⁷ „Дух Свети се у Светом писму назива различитим именима, што показује његову многоструку делатност у икономији спасења света. Назива се: сила (енергија), слобода, дух истине, Цар Небески, утешитељ, осветитељ, живот, животворни, Дух заједнице“. – Мидић, еп. Игнатије, *Биће као есхатолошка заједница*, с. 136.

појам могао језиком бити омеђен, он мора припадати категоријама људског разума. Црква, као богочовечански организам, далеко надилази категорије разума, те ју је немогуће једнострано одредити и коначно дефинисати.²⁸ Кроз набрајање више њених описних одређења, која налазимо у Новом завету и међу светоотачким дефиницијама, можемо са различитих страна покушати да одредимо суштину њене улоге у историји. Међу одређењима налазимо:

- Икона Царства Божијег;
- Тело Христово;
- Лађа спасења;
- Лек бесмртности;
- Сабор светих;
- Дом Божији;
- Заједница Духа Светог...

Ако погледамо прво одређење, оно најбоље осликава поменути однос историје и Есхатона. Црква је реалност Есхатона и, у исто време, реалност која је икона Есхатона у времену. Она има свој идентитет у Царству Божијем, али и чини историју причасном Царству тако што оприсутњује Царство већ „сада и овде“. Да није Цркве, новозаветна историја не би била икона Будућег века. Црква је та која сабира творевину у простору и времену и, из смртног постојања по суштини, узводи је у тријадолошки начин постојања, будући да је она икона самога Бога („будући да је она икона Њега као Прволика“ [Мист. А. 3]²⁹).

У Цркви је присутно све што постоји у свету, само што се оно у њој преображава и задобија онакв лик какав ће имати у Царству Божијем.³⁰ Црква је, дакле, огледало будућег стања, што Свети Максим објашњава на следећи начин:

„Огледало је, по дефиницији, свест о делању посве уобличеном спрам одраза Добра, при чему ће од прочишћености (самог) мишљења зависити (јаснота) виђења Бога (као највишег Добра); то јест, оно је делатно стање у којем су све врлине међусобно сједињене у (за њих) обједињавајућем лику Божанском. За-

---

²⁸ Прецизно богословско одређење Цркве није лако дати, јер ни у новозаветним списима, нити и у светоотачкој литератури не постоји једна исцрпна дефиниција. Св. Никола Кавасила, велики православни мислилац из XIV века, је у свом делу Живот у Христу, у духу великих Отаца Цркве избегао дефиницију Цркве, али је истакао да ако неко хоће да види Цркву, треба да види не нешто друго него саму Евхаристију. Откривење Цркве, по св. Николају Кавасили, налази се у Светој Евхаристији зато што је у њој присутан Христос и зато што се у њој Црква пројављује као Тело Христово. Зато је и руски богослов Алексеј Хомјаков рекао: „Само онај схвата Цркву који разуме Литургију“.

²⁹ *Луча*, с. 157.

³⁰ Види: Јевтић, еп. Атанасије, *Христос – Нова Пасха*. Т. 2, Београд–Третиње, 2007, 409-432.

гонетка је у домену природног созерцатељно познање божанских логоса, где су они (логоси) надумно присутни. Огледало је, напросто, стање нагавештености будуће врлине, што је достојни пројављују спрам Прволика уобличивши се...

Сва садашња добра у поређењу са оним будућим (тек само) су одрази њихових логоса. Она су (значи) иконе (свог) стварног Праобраза, још увек немајући свој лик до краја остварен. И сва су садашња узвишена знања, у поређењу са оним будућим, загонетка и то загонетка која (свакако) казује истину, ипак не откривајући је онаком каква ће се она у будућности појавити. Због тога су и врлина и познање непрекидно напредовање, а сам је Праобраз том познању садржан у загонечи. У овоме је (дакле) разлика између огледала и загонетке: огледало одражава циљ практичног, а загонетка исказује тајну созерцатељног“ (Одговори Таласију, питање XLVI)³¹.

Огледало се као појам јавља још код Апостола Павла – „јер сада видимо као у огледалу, а тада ћемо лицем у лице“ (1Кор. 1,13). Може се рећи да је појам огледала у овом контексту једнак појму иконе, тј. да га замењује.

Друго одређење такође налазимо код Апостола Павла. Изједначавање Цркве са Телом Христовим најбоље осликава њену унутрашњу структуру, тј. начин функционисања. Црква је заједница личности. Сада и овде ми полако задобијамо личносни начин постојања, а то значи да уместо постојања по нужности са идентитетом у суштини, почињемо да постојимо слободно са идентитетом у заједници. Слобода се, по Светом Максиму, „дефинише као љубав и увек као она која ствара заједницу, а не као избор и негација“³². Тај дар, да човек има могућност да постоји као слободно биће које има идентитет ван сопствене суштине, чини човека иконом Божијом и оним који је створен „по образу“. Потпуно остварење таквог начина постојања јесте егзистенција „по подобљу“. Свети Максим сматра „да је лик Божији човеку дат од самог почетка, а да подобље треба да се усвоји кроз духовни подвиг.“³³ Тај подвиг јесте улазак у Цркву и живљење у Христу. Личности су у Цркви у истом односу као удови у телу. Они су у јединству, један без другог не могу, али имају различитост служби. Простор више није фактор раздвајања, већ сједињавања. Чињеница да су чланови Цркве један организам најбоље и најсликовитије указује на блискост и заједништво међу њима, те на природу тог заједништва. Ништа присније се у људском искуству не може замислити од органског јединства. Исто-времено, чланови богочовечанског организма имају различите службе и дарове који један другог допуњавају.

---

³¹ *Луча*, с. 243, 245.

³² Мидић, еп. Игнатије, *Сећање на будућност*, с. 184.

³³ Тунберг, Л. *Човек и космос – визија светог Максима Исповедника*. – Истина, Београд–Шибеник, 2008, с. 74.

Изрази „лађа спасења“ и „лек бесмртности“ указују на темељни онтолошки циљ Цркве, а то је победа над смрћу.³⁴ То је свету даровано Христовим васкрсењем које је централни догађај у целокупном постојању света. „Ако мртви не устају, то ни Христос није устао. А ако Христос није устао, узалуд вера ваша; још сте у гресима својим... Но заиста је Христос устао из мртвих, те постаде првенац оних који су умрли... Јер као што у Адаму сви умиру, тако ће у Христу сви оживети“ (1Кор. 15, 22). Васкрсење Христово постало је опште васкрсење творевине. Друга битна чињеница коју видимо из речи Светог апостола Павла јесте та ако васкрсења нема, човек је „још у гресима својим“. То је врло значајан онтолошки моменат – смрт је корен греха, односно укидањем смрти укида се и грех. Ово је битна промена перспективе – уместо етике овде налазимо онтолошко објашњење феномена греха и смрти. Смрт је корен и греха и свих других „болести“ творевине – бола, патње, умирања, пропадања и сл. и сви ти феномени су, у ствари, пропратне појаве смрти. Оне су симптоми смртности света, као што су, на пример, температура и кашаљ симптоми обољења. Ово значи да је сваки човеков индивидуални труд, мимо заједнице са Богом, да победи грех и обезбеди себи неко етичко савршенство егзистенцијални промашај. Једино Христос обезбеђује победу над грехом јер обезбеђује победу над смрћу као извором свих зала. Сам човек, напротив, чини грех уколико одбија спасоносну заједницу са Богом – тиме уништава и себе и свет око себе. Отуда је Адамов грех исто што и егзистенцијални промашај.

в) Онтологија историје – Стари и Нови завет у односу на Есхатон

Између историје Старог и Новог завета постоји, као што је показано, онтолошка разлика управо у томе што је Нови завет нека врста поља преклапања, сједињавања и огледања будуће реалности у историји. Тачније, Нови завет је обојена историја, која је кренула ка свом правом циљу и приближава се своме прототипу. Ако прецизно разграничимо појмове Есхатона, односно историје можемо рећи да кључни појам који их раздваја јесте категорија начина постојања. У историји, човек постоји као биолошка ипостас, тј. постоји нужно и по природи.³⁵

Онтолошка суштина света јесте небиће – свет је по себи ништа. Дакле, суштина створеног бића јесте небиће. Ово је, наизглед, парадоксална тврдња. Логички је бесмислено и нашем искуству незамисливо да суштина нечега што постоји буде непостојање, тј. негација

---

³⁴ Види: Лудовикос, Н. *Онтологије и космологије додирне тачке теологије и природних наука*. – Видослов, бр. 31, 2004. (Дегитализација: verujem.org)

³⁵ Видети: Зизјулас, митр. Јован, *Од Маске до личности*. Беседа, Нови Сад, 2000, с. 19.

сваког вида егзистенције. У томе се, међутим, састоји суштина појма стварања – то је увођење у егзистенцију нечега што пре момента стварања није ни на који начин и ни у ком облику постојало. То, такође, претпоставља и чињеницу да постоји друга реалност, која ствара ову створену реалност. Коначно, то значи да је једини начин да створена реалност постоји тај да свој идентитет изнесе ван себе, пошто је по себи она небиће. Дакле, начин постојања створене реалности мора да буде у односу, у Другом. Затварање створеног бића у себе значи његово изумирање, ишчезавање и повратак у небиће, тј. апсолутно нестајање. Из тог разлога Св. Максим говори: „Ко одбаци циљ због кога је створен (а то је сједињење с Богом Логосом)..., ка не бићу се креће“.³⁶

Идентитет творевине који је ван ње саме, тј. у Другом јесте други назив за личносно постојање. Насупрот томе, историја јесте управо зато историја што човек, и сва творевина са њим, нема личносно, већ природно постојање. Природа или суштина јесте оно што препознајемо као присуство постојања, мада је немогуће замислити огољену суштину – „не постоји огољена суштина, вели свети Василије Велики“³⁷. Не можемо замислити људску суштину без конкретних људи, нити суштину света без конкретних бивствујућих. Природа је оно што је опште (заједничко) и нужно. Две су битне последице створене природе – творевина је смртна и неслободна. О смртности творевине већ је било речи. Друга последица је неслобода. Творевина постоји нужно – тј. не зато што је желела да постоји, већ зато што јој је постојање дато. Њеном постојању претходи природа. Њој је егзистенција додељена и, што је најважније, окована је сопственом суштином. Другим речима оно што ми јесмо, целокупна наша природа и само постојање јесте датост за нас. Могућност избора између варијаната није слобода већ само илузија слободе, будући да су варијанте датости, а „сама датост негира слободу“³⁸. Сходно овоме, постати слободан значи одбацивати биолошку ипостас, егзистенцију по природи и потпуно се ослободити свих датости, а најпре саме датости живота. Ово је мислиоце наводило да нихилизам виде као излаз из стања нужности. Један од најуспелијих литерарних оваплоћења ове идеје јесте Кириловљева мисао о самоуништењу из дела „Зли дуси“³⁹. Док год човек постоји, каже Кирилов, он је роб, несавршено биће јер је неслободан. Оног тренутка када реши да одузме себи егзистенцију ослобађа се датости живота и постаје слободан. Кирилов, као атеиста, изједначава човека самоубицу са Богом. Оног тренутка када одузме себи живот и реши се датости, вели

---

³⁶ Видети: Св. Максим Исповедник, PG 91, 1084d-1085a.

³⁷ Зизјулас, митр. Јован, *Догматске теме*, с. 199.

³⁸ Мидић, еп. Игнатије, *Сећање на будућност*, с. 109.

³⁹ Роман Ф. М. Достојевског.

Кирилов, човек престаје бити човек и постаје Бог. Оно што је најбитнији закључак у свему овоме јесте тај да разлика између човека и Бога јесте у слободи. Кирилов је један од најгенијалнијих ликова у светској књижевности јер увиђа најважнију онтолошку чињеницу – Бог је слободно биће, а слобода је божански начин постојања, односно синоним за савршену егзистенцију. Разлика, дакле, између створеног и нествореног бића јесте у категорији слободе – Бог је слободан, а свет не. „Божије стварање света ни из чега подразумева да Бог постоји независно од постојања света“⁴⁰; Коначно, оно што човека чини иконом Божијом и што налазимо најпре код Григорија Нисијског, а онда и код Максима Исповедника јесте дефинисање слободе као онога што чини човека иконом Божијом.⁴¹

г) Закључак

Можемо закључити да је за онтологију мериторна чињеница да је историја икона Есхатона и да је Црква, на првом месту, есхатолошки догађај. То потврђује сама Света литургија, апостолско и светоотачко предање. Занемаривање те чињенице води, на крају крајева, губитку Евхаристије, а то је једнако губитку хришћанства, будући да је оно догађај сабрања. Тек накнадно, из овог искуства извиру етичке и теоријске вредности. Етика не би смела да заузме примарно место и одвоји се од живота Цркве. Исто важи и за богословље и за све социјалне и практичне околности везане за живот савремених хришћана.

Оно што је смисао сваке расправе о односу Есхатона и историје јесте свест о значају самог искустава које нам Бог дарује о будућем Царству. Свака богословска реч о Царству утемељена је на конкретном искуству тога Царства које имамо у Цркви. Ван тога искуства немогуће је схватити овај однос. „Да би постао православан, човек мора тренутно уронити у биће православља, започети православни живот – другог пута нема.“ Отуда, они који су се током векова одвајали од црквене заједнице, никада нису могли правилно да богословствују јер разумевање тајне спасења дар је Духа Светог, а не индивидуалног рационалног напора појединца. Протестантима и римокатолицима православни мерејају „изгнање Бога у искуству неприступан круг“. Можда и мало претерана оцена православних теолога да се „римокатолик или протестант може постати у радној соби“, тј. без опита свакако показује да је православље препознатљиво по својој литургијској димензији међу хришћанским конфесијама. Поред свих невоља савременог живота и питања у савременој теологији, Исток је остао веран својој есхатолош-

⁴⁰ Мидић, еп. Игнатије, *Сећање на будућност*, с. 114.

⁴¹ Види: Монах Теофан (Румунија). Тајна слободе у обоженом човеку по светом Максиму Исповеднику. – Видослов, бр. 30, 97-107.

ко-еклисиолошкој суштини и то је оно што је гарант спасења и гарант онтолошког јединства Цркве. То је основа уједињења Истока и Запада.

Смисао целокупне икономије спасења јесте коначна победа над смрћу и остварење савршене егзистенције у Христу. Тај коначни циљ одржава саму историју у живом и динамичном току и даје смисао сваком догађају унутар ње. Без тога циља, тј. без Есхатона на њеном крају, историја би одавно пресахла и увела као нит откинута са извора живота. Зато је православна сотириологија, и целокупна теологија уопште, усмерена на онтологију Есхатона као кључни моменат. У делима Светог Максима та оријентација је јасна – целокупна хришћанска етика обилато је поткрепљена развијеним и аргументованим онтолошким дискурсом. Коначно, сама онтологија јесте живот Цркве, опит заједничарења са Христом и тај опит увек је код православних био мерило и ауторитет истинитости.

Литература

Corpus Christianorum, Series Graeca: Maximus Confessor. Quaestiones et dubia / Ed. Declerck J. N. Turnhout; Leuven 1982.

Patrologia Graeca, ed. J. P. Migne (Paris 1857–1886), vols. 4, 90, 91.

Αρχη και телоζ (Аспекти философске и теолошке мисли Максима Исповедника). Луча, XXI – XXII (2004-2005), 1-687.

Balthasar H. (1988): Kosmische liturgie.

Достојевски, М. Ф. Браћа Карамазови.

Зизјулас, митр. Јован (2000): Од Маске до личности. Беседа, Нови Сад.

Зизјулас, митр. Јован (2001): Догматске теме. Беседа, Нови Сад.

Зизјулас, митр. Јован (2011): Заједница и другост – Даље студије о личности и Цркви. Пожаревац.

Јевтић, еп. Атанасије (2008): Предавања о Литургији. Манастир Жича.

Јевтић, еп. Атанасије (2007): Христос алфа и омега. Врњци-Требиње. Братство св. Симеона Мироточивог.

Мидић, еп. Игнатије (2008): Биће као есхатолошка заједница. Пожаревац, Одбор за просвету и културу епархије пожаревачко-браничевске.

Мидић, еп. Игнатије (2003 а): Етика и онтологија. – Саборност 1-4, Пожаревац, Одбор за просвету и културу епархије пожаревачко-браничевске.

Мидић, еп. Игнатије (2009): Сећање на будућност. Пожаревац, Одбор за просвету и културу епархије пожаревачко-браничевске.

Михаиловић, Ал. (2004): Границе медицине и хришћанска антропологија. – Саборност, број 1-4, година X.

Пено, З. (2009): Христос – Нова Твар. Фоча-Острог.

Tsirpanlis, C. (1982): *Aspects of Maximian Theology of Plotics, History and the Kingdom of God. Patristic and Bizantine Studies.*

Тунберг, Л. (2008): Човек и космос – визија светог Максима Исповедника. – Истина, Београд – Шибеник.

Флоровски, Г. (2005): Богословске студије. Београд. Задужбина Светог манастира Хиландара.

Florovsky, G. (1976): „The Last Things and The Last Events“. – *Creation and Redemption*, vol. 3, Belmont.

Summary

Fr Darko Stojanović (Smederevo)

Reviewing the history and the eschaton to the St Maximus the Confessor

This study aims: To indicate that the goal of history in the creation of union with God. That the creation of capital in nature because it is created from non-being. That the existence of creations by grace means the existence of union with God in Christ. To the eternal existence of an entity depends on the person. That the existence of creation in Christ alone can beat death.

Keywords: history, eschaton, identity, freedom, liturgy.